

RESSENYES

J.M. MASSAGUÉ, *Església de Sant Vicenç de Jonqueres* (Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1995), 43 p. i G. RIBÉ, *La Capella de Sant Nicolau* (Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1995), 43 p.

Després de molt de temps, massa temps, de despreocupació dels òrgans de govern municipal envers la qüestió del patrimoni cultural sabadellenc, sembla que l'Ajuntament, finalment, s'ha decidit a matricular-se d'aquesta assignatura pendent.

Després de tants anys marcats per la manca d'una política coherent d'estudi i preservació del patrimoni, que ha portat a actuacions patètiques per part de l'Ajuntament com la referent a l'excavació de les muralles medievals de Sabadell o, més recent, la passivitat respecte a les polèmiques obres de rehabilitació de la Casa Duran —entre altres exemples—, ara sembla que, efectivament, hi ha una voluntat, ja veurem com es manté de ferma, de corregir aquesta línia d'actuació.

Per començar, la proposta del Pla de Museus: potser finalment s'aconseguirà que els Museus d'Història i d'Art de la ciutat no siguin meres sales d'exposició que ja han quedat absolutes, sinó un autèntic marc d'estudi i de promoció de la recerca històrica i artística, integrats plenament en la vida cultural de Sabadell, com ha reivindicat el mateix promotor del Pla de Museus, l'antic regidor de Cultura Pere Vidal en la seva participació en el debat de les *Jornades de Joves Medievalistes del Vallès*, realitzades a Cerdanyola del Vallès el propassat novembre de 1995. Caldrà veure si a partir d'aquestes propostes i malgrat tots els canvis que es produeixen a la

Casa Gran es produirà realment un nou enfoc de la política municipal respecte al Patrimoni Cultural de Sabadell.

En aquesta línia renovadora s'ha d'incloure l'aparició dels dos primers «Quaderns de Patrimoni» publicats per l'Ajuntament de Sabadell, amb la col·laboració de la Fundació Caixa de Sabadell i la Diputació de Barcelona. Amb motiu d'aquesta publicació s'ha promocionat la realització d'un parell d'estudis recopiladors sobre edificis tan emblemàtics de la història de Sabadell com són l'església de Sant Vicenç de Jonqueres i la Capella de Sant Nicolau.

Aquests estudis, però, no són fruit de la casualitat ni han estat escollits aleatòriament, sinó que formen part d'un projecte molt més ampli posat en marxa darrerament per l'Ajuntament que pretén la recuperació dels marges del riu Ripoll. A més de les actuacions destinades a recuperar l'espai natural a l'entorn del riu Ripoll, urbanitzar-lo i fer-ne un espai d'interès natural i lúdic, l'Ajuntament ha previst també la recuperació d'aquest espai en el seu aspecte històric. En el fullet escrit per G. RIBÉ, *El pou de glaç de Sant Oleguer*, editat pel mateix Ajuntament de Sabadell el 1995, a la darrera pàgina l'autor diu: «*El marc natural de la conca del Ripoll ha esdevingut, una vegada més, reserva d'una petita parcel·la del patrimoni històric i ambiental de la ciutat. El pou recuperat es manifesta, ara amb més força, com una permanència històrica del nostre entorn, que cal conservar i respectar*». En aquest context cal entendre la publicació d'aquests dos primers «Quaderns de Patrimoni», que acompanyen la finalització de les obres de rehabilitació que s'han dut a terme en aquests edifi-

cis localitzats arran del riu Ripoll. És d'esperar que un dels propers «Quaderns de Patrimoni» que es publicarà serà l'estudi de l'església de Sant Pau de Riu-sec, edifici que també ha estat darrerament estudiat i restaurat.

L'obra de J.M. Masagué sobre l'església de Sant Vicenç de Jonqueres, («Quaderns de Patrimoni», I) presenta una bona exposició de les dades que es coneixen sobre aquesta església: aporta informació sobre les primeres referències documentals, que daten del segle X, i sobre les excavacions arqueològiques realitzades entre 1983 i 1985, en què participà l'autor del treball i sobre les quals, fins ara, ben poca cosa s'havia publicat (vegeu l'escrit del mateix J.M. Masagué a *Catalunya Romànica. Vallès Occidental-Vallès Oriental*, vol. XVIII, p. 153. Barcelona, 1991). L'autor també recull la bibliografia existent, en general força antiga, i en fa un compendi coherent que agrupa les informacions disperses sobre Sant Vicenç de Jonqueres, i que inclou, fins i tot, una breu referència als objectes litúrgics de l'església, com a part moble del seu patrimoni desapareguda l'any 1936.

El to de l'obra és molt apropiat per al seu objectiu de difusió: planer i pedagògic, permet entendre bé fins i tot el procés dels treballs arqueològics i la descripció tècnica de l'edifici, apartats sovint pesats o incomprensibles per als profans en la matèria. És una llàstima, però, que l'obra, pel seu caràcter divulgatiu, sigui tan reduïda que no permeti a l'autor fer més que una exposició breu i superficial, encara que adequada al seu objectiu, dels coneixements que s'han de tenir sobre l'església.

El mateix es pot dir de l'obra de G. RIBÉ sobre la Capella de Sant Nicolau («Quaderns de Patrimoni», II). És una obra de redacció clara i entenedora, que conté una bona descripció de l'estat actual de l'edifici i, sobretot, una bona recopilació de les dades aportades per les intervencions arqueològiques realitzades en diferents dates del present segle. L'autor en fa una reinterpretació i estableix l'origen de l'edifici en època visigòtica. De tota manera, el mateix autor admet que encara queden incògnites en «*la interpretació arquitectònica de la capella*» (p. 31, i p. 34 i 37), segurament degudes al mateix caràcter controvertit dels resultats de les diverses excavacions i de les opinions dels diferents arqueòlegs.

Els «Quaderns de Patrimoni» publicats l'any 1995 són, doncs, dues bones obres de recopilació de dades arqueològiques i de documentació escrita, destinades a la difusió del coneixement històric d'aquests edificis entre els sabadellencs

a través d'aquests llibrets, molt ben publicats, amb abundància de figures explicatives i fotografies que il·lustren el text. Hi ha el fullet sobre *El Pou de Glaç de Sant Oleguer*, també escrit per G. RIBÉ i publicat per l'Ajuntament de Sabadell el 1995 amb un estil molt semblant als «Quaderns de Patrimoni», que representa una obra de menor entitat però que és una altra aportació a la difusió del coneixement històric dels edificis del rodal de Sabadell.

Aquests quaderns representen una bona actualització de la poca bibliografia sobre aquests edificis i són, per això mateix, un bon punt de partida per a nous estudis. És una llàstima, però, que el preu no sigui tan popular com la intenció.

Pel seu mateix caràcter d'obres de difusió, però, no es tracta d'estudis de recerca històrica pròpiament dita, que comportarien una anàlisi molt més acurada i explicativa del significat històric d'aquests edificis i del context en què es troben i implicarien entrar de ple en temes molt més complexos.

En el cas de Sant Vicenç de Jonqueres, per exemple, un estudi històric més aprofundit hauria d'intentar explicar les referències documentals sobre Jonqueres com a vila i parròquia. El significat del terme «vila» al segle X no és tan simple com sembla donar a entendre J.M. Masagué (p. 7). El mot «vila» admet una gran quantitat de continguts tant pel que fa al tipus d'assentament de la població —masos dispersos o poblament agrupat—, com a la seva extensió i condició jurídica i fiscal, etc.¹ L'aparició dels esments de la «parròquia» de Sant Vicenç, que es generalitzen a partir de la segona meitat del segle XI, també s'hauria d'explicar en el context de la creació de la xarxa parroquial que es produeix a partir del segle X com a instrument de l'expansió del domini feudal, sempre en estreta relació amb la imposició del delme, que serà recaptat també per les parròquies. Alguns autors, en obres molt recents, han destacat aquesta funció de les parròquies a partir del segle X com a centres de percepció de rendes.² Aquesta anàlisi de la parròquia hauria de comportar, en conseqüència, l'estudi dels pagesos sobre els quals s'imposa la jurisdicció parroquial i, en definitiva, sobre els quals s'imposa el pagament del delme. J. Oliver ja ha destacat que el delme, a partir del segle X-XI, esdevé «una de les taxes més importants que intervingueren en la captura i dominació del treball pagès» per part dels senyors feudals (vegeu la nota 2). És molt possible que aquest estudi sobre l'aparició de la parròquia pogués explicar també part de les fases constructives que s'han descrit de l'església de Sant Vicenç.

¹ Vegeu com a referents bibliogràfics, el capítol que porta el significatiu títol «El problema de la *villa*» dins P. BONNASSIE (1979). *Catalunya mil anys enrera*, vol. I, p. 188-191. Barcelona; o bé J. DURLIAT (1990). *Les finances publiques de Diocletien aux carolingiens (284-889)*, p. 152-156. Sigmaringen.

² R. MARTÍ (1995). «Territoris en transició al Pirineu medieval (segles V-X)» dins *Actes del 3r. curs d'arqueologia d'Andorra*, p. 70. Andorra; i J. OLIVER (1995). «Senyors capturats? El delme a la documentació de Pallars i Ribagorça anterior al segle XII», a *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge* (ed. Ph. Sénac), pp. 146-147 i 154. Perpinyà.

Com en l'obra de J.M. Masagué, G. Ribé fa un bon estat de la qüestió dels estudis sobre la capella de Sant Nicolau, amb l'aportació personal de la reinterpretació de les dades arqueològiques, però, seguint la línia del primer «Quaderns de Patrimoni», tampoc no es tracta d'un estudi de recerca històrica. Així, doncs, queden a l'aire aspectes de prou interès com, per exemple, la localització del nucli de poblament alt-medieval d'on provenien els individus inhumats al cementiri adjacent a la capella (p. 26), o, altre cop, la qüestió de la parroquialització, que l'autor entén simplement com a un indicador del grau de cristianització del Vallès (p. 24), en lloc d'intentar explicar el sentit de l'antiga parròquia de Sant Feliu d'Arraona —que tenia la seu a la que avui coneixem com a capella de Sant Nicolau— a partir d'una anàlisi de l'extensió de la xarxa parroquial —que ell mateix esmenta (p. 25)— en el sentit dels darrers estudis, apuntats més amunt (vegeu la nota 2).

Ambdues obres responen molt bé als objectius que sembla tenir la col·lecció: difondre el coneixement del patrimoni de Sabadell. Aquesta intenció lliga perfectament amb el que dicta la Llei de Protecció del Patrimoni Cultural Català, que diu que «La protecció, la conservació, l'acreciment, la investigació i la difusió del coneixement del patrimoni cultural és una de les obligacions fonamentals que tenen els poders públics». (DOGC, núm. 1807- 11/10/1993, p. 6.748). També va relacionada amb la concepció que es té que «és essencial que anem alimentant contínuament la nostra informació amb el propòsit ben definit que només quan ho fem és quan podem copsar, estimar i contribuir que el patrimoni artístic i la cultura en el seu conjunt es projectin i s'aprofundeixin...» (són paraules del Conseller de Cultura de la Generalitat Joaquim Ferrer, a la presentació del llibre *Això és Catalunya. Guia del Patrimoni Arquitectònic*, publicada per la Direcció General del Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1987, p. 5). És per això que, tot i que G. Ribé reclama la necessitat d'una «interpretació global del territori» i dóna importància a «l'explotació agrícola de la terra» per explicar el context on s'inscriu l'edifici que estudia (p. 15), ambdues obres se centren gairebé exclusivament en l'edifici en si. I és perquè, en la línia en què sembla que s'ha concebut la publicació d'aquests quaderns, s'entén el «patrimoni» en la seva noció més clàssica, més simple, com a béns «heretats dels nostres avantpassats»,³ però només en una de les seves parts, «la més visible i amb implantació en el paisatge (...) la formada per les edificacions o realitzacions arquitectòniques» (aquesta cita correspon als «Criteris de redacció i d'utilització» de la guia *Això és Catalunya...*, p. 9). Aquesta concepció parcial persisteix malgrat que la mateixa Llei de Protecció del Patrimoni

admet «un concepte ampli del patrimoni cultural de Catalunya, que engloba el patrimoni moble, el patrimoni immoble i el patrimoni immaterial...» (DOGC, núm. 1.807, p. 6.748).

Cal dir, però, que la noció de «patrimoni» és certament indefinida i relliscosa. La mateixa definició que se'n dóna a la Llei de Protecció del Patrimoni com a «concepte ampli» que engloba nocions tan abstractes com «patrimoni immaterial» o bé «manifestacions de la cultura tradicional i popular» (DOGC, núm. 1.807, p. 6.748), mostra aquesta indefinició, que només es pot justificar per la clara intenció d'incloure dins el Patrimoni Cultural Català tot allò que ajudi a reforçar la identitat nacional.

Què cal entendre, doncs, com a «patrimoni»? Per definició —béns heretats dels avantpassats, etc.—, la seva concepció va estretament lligada a la Història. Segons paraules del conseller de cultura de la Generalitat de Catalunya Joaquim Ferrer, el coneixement del patrimoni «ens ajudarà a comprendre la trajectòria històrica i la realitat actual dels llocs...» (a la guia *Això és Catalunya...*, p. 5). Aleshores cal preguntar-se què és el que pot ajudar a entendre la trajectòria històrica i, en aquest punt, es pot aplicar a la noció de patrimoni la mateixa crítica que s'ha fet a l'arqueologia: M. Barceló ha reclamat «una arqueologia l'objectiu de la qual és el coneixement històric d'una societat ben concreta i no una arqueologia preocupada per ella mateixa, per una suposada, complexa i fugissera identitat».⁴

Així, doncs, el patrimoni no es pot definir per ell mateix, no pot tenir identitat pròpia, sinó que es defineix en la mesura que s'acota allò que l'integra, acotació que s'hauria de fer segons el criteri concret de proporcionar coneixement històric sobre una societat. Si s'entén el patrimoni cultural només en el seu aspecte més «visible», només com a conjunt d'edificis emblemàtics, es perd el que dóna veritable explicació dels processos històrics. Amb paraules del mateix M. Barceló, perfectament aplicables a la concepció del patrimoni, «arqueologia del poder no es otra cosa que la arqueologia del escenario donde el poder se representa a sí mismo. Palacios, castillos, fortificaciones, iglesias, cementerios, monedas, quizá el «arte culto», no son más que parte de este móvil y variado escenario. Es justamente allí donde el poder —el feudal— quiere que se le busque y se le vea. En este sentido, el registro arqueológico que produce contiene deliberadamente falsa información. Casi nunca, la arqueología tiene por objetivo describir dónde se ejerce el poder (...). La arqueología del poder hay que hacerla en los terrazgos, en los espacios irrigados, en los asentamientos campesinos. No se encontrará el poder en otros lugares más que en éstos. Porque no hay más poder que el que se deriva de la capa-

³ A. MONTULL (1995). «Patrimoni històric i legislació». *Terme*, núm. 10, novembre, p. 84.

⁴ M. BARCELÓ (1992). «Quina arqueologia per al-Andalus?», *Coloquio hispano-italiano de arqueología medieval*, p. 243-252. Granada.

*cidad de controlar los procesos de trabajo, de ordenarlos y, en su caso, de reorganizarlos».*⁵

Els treballs sobre l'església de Sant Vicenç de Jonqueres i la capella de Sant Nicolau són un clar exemple d'aquesta concepció del patrimoni com a conservació de les edificacions que representen el poder, en aquest cas feudal i eclesiàstic. L'estudi es centra en l'edifici que ha perdurat, perquè fou construït perquè perdurés, malgrat que hi ha prou indicis documentals i mètodes d'estudi que permetrien anar més enllà en la investigació: la primera menció documental de Jonqueres, de l'any 973, es refereix a la venda d'un molí situat «*intus in villa uocita Goncheras*» (el document està transcrit i traduït a les p. 10-11 de l'obra de J. Masagué), i la major part dels documents posteriors⁶ es produeixen també amb motiu de les transaccions dels drets sobre molins, horts o terres situades arran del riu Ripoll, a Jonqueres. Els esments a la parròquia són molt més tardans. No és prioritari, doncs, estudiar aquestes mencions documentals i intentar reconstruir el sistema hidràulic dels molins de Jonqueres documentat ja al segle X? Aquesta reconstrucció seria possible a partir del mètode de l'arqueologia hidràulica.⁷ L'estudi de l'espai de cultiu irrigat associat als molins, que conté informació sobre els processos de treball del grup pagès que el construï i el treballà, és allò que realment explicarà l'existència de la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres i, en definitiva, el que «*ajudará a comprender la trayectoria histórica*».

Així, doncs, per què no s'ha de considerar com a «patrimoni» dels sabadellencs el sistema hidràulic medieval del riu Ripoll? La mateixa Llei de Protecció del Patrimoni Cultural Català admet aquesta possibilitat, per tal com considera com a bé cultural d'interès nacional la categoria de «Jardí històric», definit com «*espai delimitat que és fruit de l'ordenació per l'home d'elements naturals i que pot incloure estructures de fàbrica*». (DOGC, núm. 1.807, p. 6.749: títol primer, capítol I, article 7, apartat 2-c).

A Sabadell ja hi ha un exemple de sistema hidràulic desaparegut. Es tracta d'una horta del segle XV que començà a desaparèixer, en aquest cas a causa del creixement urbà, a partir de l'inici del segle XIX. J. Alsina en diu: «*cuatro-cents anys d'horts dels quals ens queda ara sols el nom d'un carrer, que era al bell mig de l'horta i que ens la recorda: el carrer de l'Hor-*

ta Novella».⁸ Considerar que els sistemes hidràulics formen part del patrimoni cultural permetria la seva eventual protecció, o almenys el seu estudi, abans que es conclougué la seva lenta i silenciosa desaparició.

MERCÈ ARGEMÍ I RELAT

EDNA COPPARONI, *Edgardo Ricetti maestro y luchador social. 12 años de experiencia pedagógica en Sabadell (España) 1927-1939*, (Buenos Aires, Editorial Reconstruir, Colección Perfiles, 1992), 96 p., 32 lám.

Aquest llibre és una valuosa contribució al marc històric local d'una etapa, que en les perspectives actuals i després dels recents esdeveniments —fracàs de la socialdemocràcia, crisi general de l'esquerra, desaparició del socialisme real o «científic», etc.— serà, a ben segur, reinterpretada i per tant reescrita a partir de la riquesa que a casa nostra generà el socialisme autòcton, inspirat fins a 1939 en els principis de la Primera Internacional Socialista, del qual el protagonista d'aquest llibre, d'origen argentí, n'és un bon exemple.

L'estimable evocació que fa en el seu llibre l'Edna Copparoni de les vivències compartides amb el seu company, Edgardo Ricetti (1901-1984), no tan sols com a pedagog i activista social anarquista, sinó també pel seu perfil humà de convençut pacifista i naturista, ens situen davant una mostra del que foren moltes persones que en aquella època tenien els ideals per sobre de tot materialisme; així, donaren lloc al que fou una de les poques experiències mundials en matèria d'emancipació humana, que forma part del patrimoni cultural i moral del nostre poble. En realitat, una experiència sense precedents i estudiada arreu del món, en què la ciutat de Sabadell sempre hi és present a través de l'obra teòrico-pràctica de figures com Marià Burguès, Teresa Claramunt, Mateu Morral, Albà Rosell, Bru Lladó, Isidre Nadal (Llum de la Selva), Joan Saña Magriñà, etc. entre les quals, amb tota justícia després de la lectura d'aquest llibre i de totes les persones que encara el recorden, cal afegir-hi la personalitat d'Edgardo Ricetti.

El llibre ens narra l'arribada a Europa del jove Ricetti l'any 1925, concretament a París, on estableix amistat amb aquelles famílies catalanes separatistes exiliades a França i que

⁵ M. BARCELÓ (1988). «La arqueología extensiva y el estudio de la creación del espacio rural» dins *Arqueología Medieval en las afueras del «medievalismo»* (ed. M. Barceló), p. 195-274, Barcelona.

⁶ Vegeu els documents núm. 51, 72, 75, 104, 109, 112, 113, 131, 178, 180, 186 i 300 a l'obra de P. PUIG (1990). *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomataris dels segles X i XI*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra.

⁷ Vegeu com a referències elementals: M. BARCELÓ (1989). «El dise-

ño de espacios irrigados en al-Andalus: un enunciado de principios generales» dins *El agua en zonas áridas: Arqueología e Historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, vol. I, pp. XV-L. Almería; i H. KIRCHNER i C. NAVARRO (1994). «Objetivos, métodos y práctica de la arqueología hidràulica» dins *Arqueología y territorio medieval*, 1, pp. 159-182. Jaén.

⁸ J. ALSINA i GIRALT (1989). «L'Horta Novella» *Arnaona* (Sabadell), 4, III època.

el posen en contacte amb grups de joves que instrueix Francesc Macià per portar a terme la rebel·lió armada que, des de Prats de Molló i amb el suport des de Barcelona de la CNT, havia de permetre la proclamació de la República Catalana.

Ja a Barcelona, i després d'una breu estada a Sants (1927), Ricetti, atesa la seva condició de pedagog, rep l'oferiment per part de l'anarquista Bru Lladó de fer-se càrrec de l'escola impulsada i sostinguda pel Sindicat de Teixidors de la CNT de Sabadell.

En el llibre, l'Edna Copparoni, persona també dedicada molts anys a l'ensenyament, ens descriu amb claredat com Edgardo Ricetti ja en aquells anys era una persona molt influïda i atreta per l'experiència pedagògica de Francesc Ferrer i Guàrdia. Cosa molt comuna en aquells anys en què le teories pedagògiques havien sofert una important evolució des de 1909. Però els ideals d'una escola laica, antimilitarista i anticapitalista, com també la identificació humana amb la natura, com a base per a una societat futura més justa i igualitària, eren els objectius de l'escola Integral o Nova que en aquells anys Edgardo Ricetti des de l'escola de Sabadell l'*Instituto Pedagógico «Cultura y Solidaridad»*, situada a la confluència dels carrers del Taulí, Puiggener i Vilarrúbies, —nom procedent de la Cooperativa de Consum i Producció del Sindicat de la CNT de Sabadell—, s'havia decidit de portar a terme. Cal però afegir que, durant la segona meitat dels anys vint, les escoles d'aquestes característiques proliferaren arreu de Catalunya i a les Illes Balears. Similars a la de Sabadell i amb els mateixos principis trobem l'*Escola Natura* del Clot, que impulsà un dels companys d'Edgardo Ricetti, essent aleshores tots dos membre del Sindicat de Professions Lliberals de la CNT (en aquests anys no existeix el Sindicat d'Ensenyament), Joan Puig Elies; també hi ha una altra experiència similar a l'escola d'Alaior de Menorca, on també exerceix el pedagog sabadellenc, Albà Rosell Llongueres.

Copparoni ens descriu amb tota riquesa de referències històriques les vicissituds que el seu company passà a Sabadell: l'escissió el 1932 entre els sindicalistes reformistes «Trentistes» i Anarquistes en el si de la CNT, comportà que Ricetti, que pertanyia a aquests últims, hagués de traslladar l'escola al carrer del Taulí. I així arribem a les aspiracions revolucionàries sorgides del dinou de juliol de 1936 a Catalunya, en què Ricetti des de l'escola i com a Secretari Local de *Solidaritat Internacional Antifeixista* tingué una activitat molt destacada.

Molt interessant fou la seva experiència pedagògica, sense precedents en la seva durada a Sabadell, en què jo hi afegiria la seva tasca com a membre del Consell de Redacció del diari *Superación (Organo de la CNT-FAI de Sabadell y su Comarca)*, com també la seva participació directa en la creació de la Granja Escola Camperola a la masia de Ca n'Argelaguet. Com a conseller d'aquesta escola i membre del CENU

(Consell d'Escola Nova Unificada), Ricetti impulsà l'ensenyança de la Natura entre nens i nenes que en la major part procedien d'altres regions de l'estat ocupades pel feixisme.

Com diu molt bé Edna Copparoni són dotze anys dedicats a una nova ensenyança més d'acord amb l'ésser humà, en aquest sentit ens descriu les colònies escolars de mar, al Masnou i de muntanya, a Sant Llorenç. Excursions que molts recorden al pla i a la font de Can Puiggener, la seva participació des del CENU en la creació de l'*Institut Obrer de Sabadell* als afores del bosc de Can Feu. La seva amistat que molts recorden amb en Llum de la Selva (Isidre Nadal) a la magnífica Granja Natura *Jardí de l'Amistat* de can Rull, vertader camp de pràctica naturista.

Tota aquesta tasca la feren possible uns ideals en què valia la pena de perseverar, a la vegada que un medi tan generós com el del terme de Sabadell el qual ofería totes les possibilitats culturals i ecològiques per esdevenir una autèntica *Ciutat Jardí* i que constituïa un marc insuperable.

La lectura del llibre d'Edna Copparoni, en la part que segueix a la desfeta del mes de gener de 1939 en què Ricetti acompanya els nens a la frontera de França, el posterior saqueig de l'escola per part de «los nacionales», que comportà la desaparició del valuós material filmat durant les excursions de l'escola, etc., hi consten molt ben descrites en el seu llibre.

El relat més emotiu, però, l'escriu Edna Copparoni a partir de les confidències que el seu company li fa durant quaranta anys de vida en comú, en què en el seu cor sempre es troba l'enyorança de Sabadell i els seus amics, els alumnes, l'escola, la tragèdia de la guerra, etc.

L'Edna ens deixa amb aquest llibre un gran testimoni escrit del qui fou una persona tan generosa com Edgardo Ricetti, que sens dubte rectifica moltes «evidències verbals» i esclareix moltes afirmacions que figuren a la historiografia local. Afirmacions que no es poden justificar amb un mínim de rigor i objectivitat i de les quals els seus ex-alumnes, que el varen poder retrobar i li varen retre calorós homenatge abans de la seva mort a Sabadell l'any 1983, en poden donar bona raó, molt millor que jo.

La coherència d'Edgardo Ricetti durant tota la seva vida n'és una bona mostra a Sabadell i després a la ciutat Argentina de La Plata, on va fundar la Delegació de la Assemblea pels Drets Humans i l'Asociación por los derechos del niño.

Com es pot veure en aquest breu comentari, gràcies al llibre de l'Edna Copparoni, podem dir que Ricetti tingué una vida dedicada a la consecució d'un món millor, fins i tot durant els seus darrers dies en què va haver de presenciar com el seu estimat fill, Ariel de 23 anys d'edat, era un dels

trenta-cinc mil detinguts i desapareguts de la sanguinària dictadura militar argentina del 1978.

EDUARD MASJUAN

Frederic UDINA I MARTORELL, *Notes històriques de la Universitat Autònoma de Barcelona* (Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Vice-rectorat d'Estudis, 1995), 191 p.

UAB 25 anys. Una història gràfica, 1967/1968-1993-1994. (Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, 1995), 145 p.

Amb motiu del 25è aniversari de la creació de la UAB, la UAB ha publicat dues obres complementàries: una crònica i una història gràfica.

Sota el títol de *Notes històriques*, Frederic Udina, primer degà de la Facultat de Lletres i membre de la Comissió Promotora de la UAB, ha reconstruït una crònica detallada de la UAB de 1968 a 1993. La introducció ja ens adverteix que no és una història de la UAB, un treball que —hom assenyalava— requereix més temps i més documentació. Afegim-hi que també seria un treball d'història de l'educació i de la ciència, el qual requeriria una contextualització d'ampli abast i un enfoc que inclogués totes les múltiples variables de l'activitat universitària. Una història de la UAB equivaldria, de fet, a una veritable auditoria de la institució en el llarg termini.

Les *Notes* s'han elaborat a partir de la documentació disponible (bàsicament la generada per la mateixa institució) i amb dades proporcionades per una vintena d'entrevistes a professors i ex-alumnes. L'obra és, doncs, essencialment una crònica dels esdeveniments més singulars de la trajectòria de la UAB, estructurada en períodes que es corresponen als successius rectorats. Val a dir, sobretot en l'etapa fundacional (1968-1973), que l'autor, en la mesura que en fou protagonista, utilitza també el record personal.

Creada en els darrers anys del franquisme, precisament en aquell mitificat 1968, l'autor descriu encertadament la UAB sota Franco com una illa de llibertat, en què imperava un to democràtic, palès en el tracte entre professors i alumnes i entre les distintes categories de professors, ja que no s'ha d'oblidar que els «penenes» —professors no numeraris— conformaven una àmplia majoria. És simptomàtic que el primer rector, Vicent Villar Palasí, vindicat en aquest treball, decidís prescindir de togues i birrets en el cerimonial acadèmic. De fet, el to, almenys en els primers anys, era no solament democràtic sinó fins i tot familiar. Les enganxades del mateix autor, llavors degà de Lletres, amb els dirigents de la «subversió» tenien molt d'oncle —tret de polleguera— i de nebots

entremaliats. Tot i això, en aquells temps, Carrero Blanco podia manar —com molt bé es recorda— que no es renovés el contracte a un professor. Ara bé, dubto que cap altra universitat hagués gosat burlar l'ordre de l'almirall amb un contracte-tapadora a nom de l'esposa del represaliat.

La crònica descriu la formació de les diverses facultats, els plans d'estudi que s'implantaren, el moviment estudiantil, les ensopegades amb el ministeri —particularment la suspensió dels Estatuts i el cessament del primer rector, Villar Palasí, i la transformació de l'estructura del professorat —amb una visió crítica de les proves d'admissió que convertiren els «penenes» en numeraris. Atenció particular, atesa l'estructura de l'obra, mereixen les circumstàncies específiques que marcaren l'inici i la fi de cada etapa rectoral, i naturalment el propi desenvolupament institucional de la Universitat.

En l'òptica de l'autor, els dos enemics de la institució eren «els moviments estudiantils de tipus democràtic contra el règim i la recent política ministerial disposada a desfigurar i aminorar l'autonomia universitària». És indubtable que hi havia aquesta percepció per part d'alguns dirigents de la Universitat, però sembla més improbable que l'anàlisi demostrés que els moviments estudiantils —tot i els seus excessos, que a la UAB foren pocs— fossin objectivament un enemic de la institució. En canvi, resulta encertada la visió de la mala consciència —de privilegiats— que tenien els estudiants dels primers anys de la UAB respecte als seus col·legues de la Universitat de Barcelona.

Des de la perspectiva actual, quan l'esquerra ja no domina ni l'estament docent ni el discent, un antic protagonista, que n'havia patit els maldecaps, no podia estar-se de revisitar el passat amb una certa ironia i autocomplaença. Vegem-ne una mostra, que il·lustra també una particular sintaxi: «També hi ha hagut un nom nou aplicat al llarg viarany, que els estudiants anomenaren "camí d'Ho Chi Minh", ablusió ben clara al tribut que aquells pagaven al marxisme revolucionari; el camí que unia l'estació de tren de Bellaterra amb les facultats. Avui ha desaparegut com també aquella ideologia.» Un pèl excessiu. Aquell humit trajecte, ple de canyissars i esbarzers que li conferien un aspecte selvàtic, fou nomenat ruta Ho Chi Minh, per algú, no sabem si marxista, però amb prou sentit de l'humor, ja que érem en els darrers anys de la guerra del Vietnam. En aquest cas el tribut es pagava a la insuficiència de comunicacions entre l'estació i el campus.

Un aspecte reflectit en aquesta crònica és el paper de les institucions sabadellenques en la formació de la UAB. L'alcalde Burrull, llavors membre de la Diputació, fou un dels qui es pronuncià a favor de l'opció de situar la UAB en el seu actual emplaçament de Cerdanyola. Els compradors dels terrenys foren els ajuntaments de Barcelona, de Sabadell i la Diputació. La Caixa de Sabadell, juntament amb la de Pen-

sions, n'atorgà el crèdit. La presència sabadellenca en el Patronat ha estat rellevant. El 1970 hi trobem l'alcalde Josep Burrull, el metge Lluís Duran Barrionuevo –president de la Caixa de Sabadell– i l'empresari Antoni Forrellad Solà. El 1975, el Patronat comptava amb tres sabadellencs sobre un total de catorze membres. Figura rellevant d'aquesta presència sabadellenca fou Antoni Forrellad i Solà, que en fou vicepresident durant 1974-1975. L'autor recorda que el Patronat tenia un «esperit autonomista i nacionalista, sobretot per part dels representants sabadellencs». La coherència de Forrellad el portà a dimitir de patró com a protesta contra el nomenament de Josep Cabré com a rector per part del ministeri. D'altra banda, la presència de la UAB a Sabadell no ha estat menys rellevant si recordem la compra de l'Hospital de Sabadell per part del ministeri i l'establiment de dues escoles universitàries a la ciutat.

L'obra es clou amb un apèndix que reproduïx alguns documents bàsics de la història de la UAB, entre els quals sobresurten els primers estatuts de 1970, el discurs de Vicent Villar Palasí en la presa de possessió del rector Gandia i el Manifest de Bellaterra de 1975. Hi ha també les relacions dels càrrecs principals, dels doctors «honoris causa» i un petit annex estadístic.

L'altre llibre és una història gràfica editada per iniciativa del Consell Social de la UAB. El professor Joan B. Culla ha estat l'encarregat de la compilació i de la redacció dels comentaris explicatius de les imatges. L'obra té també una estructura per etapes rectorals. La particularitat és, però, que s'hi inclou una petita recordança escrita per cadascun dels rectors, amb l'excepció del traspassat Villar Palasí i del nomenat pel ministeri, Cabré Piera. Entre aquests textos, el més

sucós, per la combinació de descripció i anàlisi contextualitzada, és el d'Antoni Serra Ramoneda.

La presentació de les fotografies n'omet l'autor, tot i que en una es fa referència al senyor Robert Molina, «porter major i autor de moltes de les fotografies d'aquest llibre», i en alguns pocs casos també hi manca la datació. Hem de suposar que paguem així els costos del retard a organitzar un arxiu d'imatge a la UAB. La major part de les fotografies són de caire institucional, ja que la localització d'altre tipus de fotografies –fetes per estudiants o professors– planteja dificultats addicionals. En tot cas no se n'hauria de descartar la recopilació de cara al futur, ja que enriquirien la visió gràfica de la UAB. Més problemàtica seria encara la recerca de les fotografies realitzades per les forces d'ordre públic durant el franquisme. Recordo perfectament que la Guàrdia Civil, amb gran desplegament de mitjans, va retratar una bona part de la facultat de Lletres, que posava amb actitud un pèl desafiant davant el monestir de Sant Cugat. Aneu a saber on són les fotografies d'aquell llunyà 1970 o 1971.

A causa d'aquests problemes, la història gràfica resulta també un pèl desequilibrada, ja que són molt més abundants les fotografies de la segona meitat d'aquests vint-i-cinc anys. Tot i això, aquesta compilació d'unes dues-centes fotografies resulta una història gràfica prou representativa, a més de suggerent i amable d'una institució que ha passat de 250 estudiants a gairebé quaranta-mil. El llibre es clou amb un annex de dades i estadístiques molt més complet que el de l'altra obra ressenyada, tot i que en algun cas hi ha clares discrepàncies en les dades.

JOSEP M. BENAUL BERENGUER